

ФІЛОСОФІЯ

УДК 124.5:008(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v056.2025.1>**А. Я. Бігуняк**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5648-118X>аспірант кафедри філософії, соціології та політології
імені професора Валерія Григоровича Скотного

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

**СИСТЕМАТИЗАЦІЯ КЛЮЧОВИХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ВЕКТОРІВ
РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

Постановка проблеми. Культурно-історичні, політичні обставини суспільного розвитку сучасної України (від 1991 року) засвідчують низку важливих реалій, зокрема це розбудова державницьких інституцій, формування національної ідентичності та суспільної згуртованості, вибір нового зовнішньополітичного курсу. Цивілізаційний вибір України обумовлює довгостроковий розвиток держави, національну безпеку та масштабні трансформаційні процеси у різних сферах суспільного та особистісного буття. Обґрунтування та аналіз цих процесів на міжгалузевому рівні має як теоретичне значення, так і практичне, тож дослідження є актуальним, а його результати важливими. Однак нами виявлено суперечності між:

- необхідністю утвердження євроінтеграційних процесів та труднощами у прийнятті і пристосуванні реалій буття української людини та спільноти до європейських стандартів;
- подоланням впливу та наслідків радянсько-комуністичної ідеології в усіх сферах життя українського суспільства та, водночас, формуванням національної ідентичності;
- оптимальним поєднанням європейських цінностей та національних традицій;
- утвердженням нової аксіологічної парадигми в усіх сферах життя українського суспільства в умовах російсько-української війни (з 2014 року).

Названі протиріччя необхідно спростувати, що і буде здійснено у ході дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема цивілізаційного вибору України вирішується у низці фундаментальних праць, періодичних фахових публікаціях на міжгалузевому рівні, а саме філософії, соціології, культурології, психології, а також спорадичних Інтернет виданнях, авторами яких є В. Андрющенко, Є. Божок, М. Козловець, В. Кремень,

І. Леонтьєв, О. Майборода, М. Михальченко, С. Пирожков, А. Ручка, З. Самчук, Н. Скотна, Н. Хамітов, Ю. Шайгородський, М. Шульга та низка інших. В Інституті політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, який є одним із провідних центрів аналізу суспільно-політичних процесів в Україні, проведено фундаментальні дослідження розгортання та наслідків цивілізаційних трансформацій у всіх сферах буття держави та суспільства, а саме: визначено передумови та перспективи цивілізаційного розвитку України, шляхи і засоби формування національної та громадянської ідентичності, стратегію розвитку соціокультурної, освітньої, наукової сфер, політичну участь громадян у контексті цивілізаційного вибору тощо. А саме у доповіді «Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії: національна доповідь» (2016) авторським колективом під керівництвом С. Пирожкова проаналізовано суспільно-політичні трансформації та стратегічні напрями розвитку країни [4]; у дисертаційному дослідженні І. Леонтьєва «Цивілізаційний вибір як фактор політичного життя сучасної України» (2022) розглянуто вплив цивілізаційних векторів розвитку на політичні процеси у державі та суспільстві [3]; а також філософські, соціологічні та політичні аспекти цивілізаційного вибору України обґрунтовано у законодавчих документах, зокрема Законі України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу» [2] та ін. Так, з'ясовуючи цивілізаційну ідентичність України, автори національної доповіді «Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії» зазначають, що, перебуваючи на перетині європейської, євразійської та формулюючи власну національну цивілізаційну модель розвитку, Україна завжди, навіть у часи коло-

ніальної залежності від різних метрополій, виявляла культурно-історичну тяглість до європейських цінностей. Сучасна Україна постала перед низкою зовнішніх і внутрішніх викликів свого цивілізаційного вибору, що створюють бар'єри на шляху до розробки і реалізації проєвропейської моделі розвитку, зокрема це: російсько-українська війна (з 2014 року), інформаційна війна, корупція, послаблення державницьких і соціальних інституцій, проблеми міжрегіональної консолідації суспільства тощо. Європейський вектор розвитку є стратегічним вибором України, яким спільнота прагне утвердити своє існування у просторі власної історичної традиції, у цінностях верховенства права, демократії, прав і свобод людини, формуванні політичної культури, критичного мислення, збереженні національної суб'єктності у соціокультурних маркерах української мови, культури, традицій, історичної пам'яті тощо [4]. Однак недостатньо дослідженою є проблема визначення цивілізаційних векторів розвитку сучасного українського суспільства, їх обґрунтування та систематизація, що й обумовило вибір теми дослідження.

Мета статті: здійснити систематизацію ключових цивілізаційних векторів сучасного українського суспільства. У межах поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання:** виявити та проаналізувати ключові цивілізаційні вектори сучасного українського суспільства; окреслити цивілізаційну траєкторію розвитку на основі ціннісних трансформацій у державно-політичному, суспільному та особистісному бутті.

Методологічні засади дослідження визначені, перш за все, застосуванням цивілізаційного підходу, що сприяє аналізу реалій буття української держави та спільноти, вказує на місце і роль України у регіональному та світовому контексті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Здійснюючи систематизацію ключових цивілізаційних векторів розвитку сучасного українського суспільства, необхідно з'ясувати сенс поняття «цивілізаційний вектор», яким у межах нашого дослідження метафорично означаємо напрямок, рух, цілеспрямованість або певний спосіб мислення та існування, визначаємо певну траєкторію розвитку ідей, соціальних процесів, особистісного зростання або ж загальний напрямок розвитку національної спільноти чи людства. Використовуючи це абстрактне поняття, ми встановлюємо тенденції суспільного розвитку, що визначені інтересами, потребами, прагненнями та цілями людини, адже екзистенційне завжди є основою соціального. Як зазначено

у Національній доповіді, головним суб'єктом реалізації цивілізаційного проєкту України в умовах демократичного суспільства є не абстрактна держава, культура чи громадянське суспільство, а вільний самореалізований громадянин, який творить нову державу, нову культуру і нове громадянське суспільство, роблячи свою країну суб'єктом світової історії [4, с. 276–277].

Важливими характеристиками цивілізаційного вектора є (за аналогією з математичним визначенням) спрямованість, що вказує на мету чи напрямок суспільного розвитку, а також інтенсивність сили впливу на функціонування державницьких та соціальних інституцій, буття людини та спільноти в цілому. Цивілізація як соціокультурна система здатна до самоорганізації і саморозвитку, перебуває у певному просторі та часі, заснована на духовно-культурних цінностях, виявляє стійкі і довгострокові форми буття. Сукупність цих властивостей і засобів розвитку сучасного українського суспільства когерентні з орієнтирами для входження у цивілізаційне коло євроатлантичної культури та спільноти. Таким чином очевидним є взаємозв'язок між поняттями та явищами цивілізаційного вибору та цивілізаційних векторів розвитку сучасного українського суспільства. Обрання державою та спільнотою певних напрямів розвитку взаємопов'язаний із сутністю суспільного ідеалу. На думку А. Шевель, це явище не відображає об'єктивну реальність, а створює відповідність тому, якою вона повинна бути. Суспільний ідеал формується на основі умов, в яких проживає людина, та усвідомлення необхідних змін і шляхів досягнення за визначеним сценарієм. Таким чином, адекватно відображаючи бажану реальність, суспільний ідеал визначає цілепокладання людської діяльності [5, с. 115].

З цього приводу І. Леонтьєв зазначає, що «поняття «цивілізаційний вибір» та «цивілізаційний вибір України» увійшли у науковий дискурс як закономірний результат теоретичних напрацювань українських науковців з цивілізаційної проблематики та практичної потреби визначити напрям розвитку незалежної України» [3, с. 27]. Водночас дослідник виявляє певні протиріччя, оскільки в історії соціальної теорії зміст поняття «цивілізаційний вибір» не було повністю з'ясовано. І. Леонтьєв наголошує, що, перш за все, мова йде про політичний вибір, оскільки держава Україна здійснює вибір цивілізації, у межах якої їй належить розвиватися [3, с. 32]. Цивілізаційний вибір української держави та спільноти обумовлений національними інтересами, почуттям цивілізаційної

ідентичності, світоглядно-ментальними настановами, культурно-історичною тяглістю, нормами соціо-нормативної культури, зокрема в аксіологічній сфері, потребою повної декомунізації тощо.

Враховуючи сказане, виокремлюємо ключові цивілізаційні вектори розвитку сучасного українського суспільства, зокрема:

- відмова від пострадянської моделі, євразійської (російської) цивілізаційної парадигми, заснованої на авторитаризмі, владній вертикалі, централізмі, міфах про «колиску» спільного походження для східнослов'янських народів, що допоможе зберегти суб'єктність цивілізаційного розвитку, культуру, мову, історію, українську національну та громадянську ідентичність, здійснити повну декомунізацію тощо;

- утвердження власної регіональної цивілізації, формування моделі, що поєднає європейські цінності з традиціями своєї культури, а також геополітичної ролі України як своєрідного містка у міжцивілізаційному партнерстві та дипломатії;

- аксіологічні зміни в усіх сферах особистісного і суспільного буття як основа нової цивілізаційної парадигми, засобами освіти, використання особистісно орієнтованого підходу формування критичного мислення, інноваційності у навчанні та науці тощо.

Утвердження декомунізації як цивілізаційного напрямку розвитку сучасного українського суспільства забезпечує Закон України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу» (2025), у якому дано розлоге визначення поняттю «рашизм». Зокрема сказано, що рашизм – це різновид тоталітарної ідеології та практик, які лежать в основі російського нацистського тоталітарного режиму, сформованого у державі-агресорі, та ґрунтуються на традиціях російського шовінізму й імперіалізму, практиках комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів. У Законі також визначено мету політики національної пам'яті як формування спільного розуміння минулого шляхом відновлення та збереження національної пам'яті, підтримки досліджень з історії України та її популяризації для зміцнення єдності Українського народу. Наголошено, що політика національної пам'яті є складовою основ національної безпеки України, важливим чинником формування суспільного імунітету проти порушень прав людини [2].

Законодавчу базу цивілізаційного вибору сучасного українського суспільства та встановлення векторів його розвитку забезпечує пакет важливих документів, адже мова йде про стра-

тегічні орієнтири для держави і спільноти, перспективи життя для усіх і кожного, зокрема:

- у Конституції України у низці положень утверджено права людини, демократичні засади державного устрою, верховенство права, що формує основу євроатлантичного цивілізаційного вектору;

- Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (Документ 984_011, поточна редакція – Редакція від 30.11.2023, підстава – 845_003-23, 845_004-23), яка дає змогу перейти від партнерства і співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції;

- Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» (Документ 392/2020, чинний, поточна редакція – Редакція від 07.01.2025, підстава – 16/2025), у якій визначено росію головною загрозою безпеки України, курсом на Європейський Союз та НАТО закріплено цивілізаційний вибір України, наголошено на стратегії розвитку громадянського суспільства, цифровізації, сталому розвитку, екологічній безпеці;

- Національна доповідь «Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії» (2016), у якій представлено концептуальні засади цивілізаційного розвитку України, визначено стратегічну перспективу у здійсненні реформування освіти, науки, культури, політичної участі громадян, захисті національної ідентичності.

Систематизація цивілізаційних векторів розвитку сучасного українського суспільства передбачає встановлення їхніх зв'язків у системі культури, а також прослідковує інкорпорацію національної і світової культури у взаємозв'язку у всіх сферах буття подій, явищ, норм і цінностей тощо. Зв'язок обумовлює створення порядку і структури, об'єднуючим фактором у якій постає для України та більшості українців геополітично, історично, світоглядно-ментально, соціо-нормативно, ціннісно укорінений європейський та євроатлантичний вектор, який єднає розрізнені структурно-змістові компоненти у концептуально цілісну, упорядковану систему.

Процес євроінтеграції у незалежній Україні активізувався під впливом низки чинників, зокрема події Помаранчевої революції 2004 року, Революція Гідності 2013–2014 років, а також підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом (2014), запровадження безвізового режиму з країнами Шенгенської

зони (2017), діалог і співпраця України з НАТО розпочалися, коли Україна вступила до Ради північноатлантичного співробітництва (1991) і прийняла програму «Партнерство заради миру» (1994). На сьогодні питання вирішується, проводяться спільні навчання, консультативні місії, підтримка оборонної реформи тощо. Держави-члени Альянсу підтверджують, що майбутнє України – в НАТО, і що вони надалі будуть підтримувати Україну на її незворотному шляху до цілковитої євроатлантичної інтеграції, включаючи членство в НАТО [1].

Тож змістове наповнення пріоритетного напрямку розвитку сучасної України конкретизуємо прагненням стати повноправним членом Європейського Союзу, співпрацювати з Північноатлантичним Альянсом як гарантією збереження суверенітету, утвердити цінності демократії, прав і свобод людини, відкритості суспільства, верховенства права.

Прагнення України як держави і спільноти відображені в основних реформах та ініціативах, що проведені в останні десятиліття, зокрема це:

- судова реформа (2014), метою якої є адаптація судочинства України до європейських стандартів та забезпечення захисту прав, свобод та законних інтересів громадян шляхом своєчасного, ефективного і справедливого вирішення правових спорів на засадах верховенства права; створення Вищої ради правосуддя (2017) та антикорупційних судів, прозорі конкурси та люстрація складу судів тощо;

- боротьба з корупцією шляхом впровадження електронного декларування доходів посадових осіб, створення Національного антикорупційного бюро України (2015) та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (2015);

- зміни в економіці, пов'язані з Угодою (DCFTA) про зону вільної торгівлі із країнами Європейського Союзу (2016), стандартизацією роботи митниці тощо;

- реформування освітньої та наукової сфер шляхом входження національної системи вищої освіти до європейських структур і практик згідно з Болонським процесом (2005), впровадження концепції Нової української школи (2017–2029), програми Erasmus+ та Horizon Europe, метою яких є підтримка освітнього, професійного та особистісного розвитку громадян Європейського Союзу і поза його межами задля внеску до стійкого зростання, якості робочих місць і соціального згуртування, для розвитку інновацій та посилення європейської ідентичності і активного громадянства [6].

Висновки. Здійснення систематизації цивілізаційних векторів розвитку сучасного укра-

їнського суспільства допомагає виявити та обґрунтувати глибинні процеси трансформації у культурно-історичному, соціальному, екзистенційному бутті української держави, спільноти, людини. Сучасна Україна, здійснюючи адекватну відповідь на внутрішні і зовнішні виклики, обирає модель свого розвитку, захищає власну ідентичність, формує індивідуальну траєкторію цивілізаційного розвитку у векторах європейської та євроатлантичної інтеграції, а саме: відмова від євроазійської (російської) цивілізаційної парадигми; утвердження власної регіональної цивілізації; аксіологічні зміни в усіх сферах особистісного і суспільного буття як основа нової цивілізаційної парадигми. Одним із шляхів поглиблення інтеграції з Європейським Союзом і НАТО для України, на нашу думку, є створення умов, використання ефективних шляхів і засобів для виховання людини і громадянина, формування цілісної спільноти у збереженні випробуваних часом традиційних цінностей і консолідації нових, що є соціокультурними маркерами сучасного глобалізованого світу.

Перспективою подальших досліджень є аналіз ціннісних змін у сучасному українському суспільстві, впроваджених через систему освіти, медіа практики, громадські ініціативи тощо.

Література

1. Відносини з Україною. Організація Північноатлантичного договору (останнє оновлення 01 липня 2025 року). URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_37750.htm.
2. Закон України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу» (Документ 4579-IX, чинний, поточна редакція – Прийняття від 21.08.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4579-IX#Text>.
3. Леонтьєв І. О. Цивілізаційний вибір як фактор політичного життя сучасної України Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю «052–Політологія». Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса Національної академії наук України, Київ, 2022. 232 с.
4. Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії : національна доповідь. Ред. кол.: С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Ю. Ж. Шайгородський та ін. ; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ : НАН України, 2016. 284 с.
5. Шевель А. О. Філософський аналіз суспільного ідеалу. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2025. № 53. С.112–116. URL: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/53_2025/21.pdf.
6. Що take Erasmus+ ? URL: <https://mms.gov.ua/mizhnarodne-spivrobitnictvo/yevropejska-integraciya/programa-yes-erasmus/shcho-take-erazmus>.

Анотація

Бігуняк А. Я. Систематизація ключових цивілізаційних векторів розвитку сучасного українського суспільства. – Стаття.

У статті розглянуто актуальність проблеми цивілізаційного вибору України, який обумовлює довгостроковий розвиток держави, національну безпеку та масштабні трансформаційні процеси у бутті спільноти та людини, утвердження нової системи цінностей тощо. Метою статті є здійснення систематизації ключових цивілізаційних векторів сучасного українського суспільства, які виявлено та проаналізовано, а також окреслено цивілізаційну траєкторію розвитку на основі ціннісних трансформацій у державно-політичному, суспільному та особистісному бутті. Методологічні засади дослідження визначені, перш за все, застосуванням цивілізаційного підходу, що сприяє аналізу реалій буття української держави та спільноти, вказує на місце і роль України у регіональному та світовому контексті, вагомий зв'язок між поняттями та явищами цивілізаційного вибору. Ключові цивілізаційні вектори розвитку сучасного українського суспільства: відмова від пострадянської моделі, євроазійської (російської) цивілізаційної парадигми, заснованої на авторитаризмі, владній вертикалі, централізмі, міфах про «колыску» спільного походження для східнослов'янських народів, що допоможе зберегти суб'єктність цивілізаційного розвитку, здійснити повну декомунізацію тощо, формування моделі міжцивілізаційного партнерства та дипломатії, інтеграції та комунікації, утвердження аксіологічних змін як основи нової цивілізаційної парадигми, реформування в освіті, судовій системі тощо. Результати дослідження мають теоретичне і практичне значення, допомагають у пристосуванні реалій буття української людини та спільноти до європейських стандартів тощо.

Ключові слова: українське суспільство, цивілізаційний вибір, євроатлантична інтеграція, цінності, реформи.

Summary

Bighunyak A. Ya. Systematization of key civilizational vectors of development of modern Ukrainian society. – Article.

The article considers the relevance of the problem of civilizational choice of Ukraine, which determines the long-term development of the state, national security and large-scale transformation processes in the existence of the community and man, the establishment of a new system of values, etc. The purpose of the article is to systematize the key civilizational vectors of modern Ukrainian society, which have been identified and analyzed, and also outline the civilizational trajectory of development on the basis of value transformations in state-political, social and personal existence. The methodological principles of the study are determined, first of all, by the application of the civilizational approach, which contributes to the analysis of the realities of the existence of the Ukrainian state and community, indicates the place and role of Ukraine in the regional and world context, and the relationship between the concepts and phenomena of civilizational choice. Key civilizational vectors of development of modern Ukrainian society: rejection of the post-Soviet model, Eurasian (Russian) civilizational paradigm based on authoritarianism, power vertical, centralism, myths about the «cradle» of common origin for East Slavic peoples, which will help preserve the subjectivity of civilizational development, implement complete decommunization, formation of a model of inter-civilizational partnership and diplomacy, integration and communication, establishment of axiological changes as the basis of a new civilizational paradigm, reform in education, the judicial system, etc. The results of the study have theoretical and practical significance, help in adapting the realities of the existence of a Ukrainian person and community to European standards, etc.

Key words: Ukrainian society, civilizational choice, Euro-Atlantic integration, values, reforms.

Дата надходження статті: 13.10.2025

Дата прийняття статті: 24.10.2025

Опубліковано: 15.12.2025